

English summary at the end of the Greek text

Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΟΥ ΓΕΩΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ – ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΕΒΕΖΑ

[Από τα Πρακτικά του 6^{ου} Πανελληνίου Γεωγραφικού Συνεδρίου της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, Θεσσαλονίκη 2002]

Ιωάννης Ρέντζος

[Στο κείμενο αυτό παρουσιάζονται και σχολιάζονται τα αποτελέσματα επεξεργασίας ερωτηματολογίου (σε δυο μέρη) που διανεμήθηκε σε μαθητές πολλών γυμνασίων και λυκείων της χώρας. Με το ερωτηματολόγιο ζητείται να δοθούν απλές απαντήσεις σχετικές με το γεωγραφικό και ιστορικό περιβάλλον μιας μικρής πόλης της ελληνικής περιφέρειας, της Πρέβεζας. Βασική υπόθεση, που επαληθεύεται πλήρως, αποτελεί το γεγονός ότι οι λίγες οι περισσότερες γνώσεις των παιδιών καθορίζονται σε βαθμό "στραγγαλιστικό" από μηχανισμούς δημιουργίας παραστάσεων που απο-γεωγραφικοποιούν και απο-ιστορικοποιούν το γεωγραφικό χώρο και που δυστυχώς συντηρούνται από το σχολείο.

Στα επόμενα μέρη θα επιχειρήσουμε να αποκτήσουμε μια ιδέα για την αντίληψη που έχουν οι μαθητές για τη θέση της Πρέβεζας στο χάρτη και στο χώρο καθώς επίσης και να προσεγγίσουμε την αντίληψη που έχουν αυτοί για την ιστορική σημασία της περιοχής].

Αντίληψη της θέσης της Πρέβεζας στο χάρτη και στον ελληνικό χώρο

Από διδακτική και γενικότερη εμπειρία προκύπτει ότι η Πρέβεζα θεωρείται για τους κατοίκους του αττικού λεκανοπεδίου και της νοτιότερης Ελλάδας μια «βόρεια» πόλη και όχι, για παράδειγμα, μια «δυτική» πόλη. Το ζήτημα αυτό θελήσαμε να το μελετήσουμε με τη χρήση ενός ερωτηματολογίου (που δόθηκε σε 30 μαθητές και μαθήτριες δύο γυμνασίων και ενός λυκείου της πρωτεύουσας¹), όπου παρατίθεται και μια σχετική ερώτηση. Το ερώτημα διατυπώνεται ως εξής:

«Στο τετραγωνισμένο χαρτί [βλ. Εικόνα 1] έχουν σημειωθεί με ένα σημείο και το αρχικό γράμμα η θέση της Αθήνας (Α), της Ρόδου (Ρ), του Ηρακλείου (Η) και της Θεσσαλονίκης (Θ). Να σημειώστε με ένα σημείο και το αρχικό γράμμα της θέση της Λάρισας (Λ), του Βόλου (Β), της Πρέβεζας (Π) και της Κέρκυρας (Κ)».

[Τη θέση του Βόλου δεν τη σημειώνουμε εδώ ούτε τη λάβαμε υπόψη στην περαιτέρω επεξεργασία].

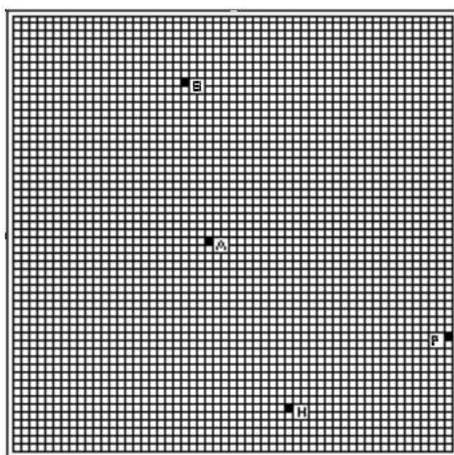
Όπως θα δούμε στις επόμενες σελίδες, από τις απαντήσεις που δόθηκαν, προέκυψαν αναμενόμενες κατανομές των σημείων που επέλεξαν οι μαθητές. Επίσης επαληθεύθηκε και η υπόθεση σύμφωνα με την οποία η Πρέβεζα θεωρείται μια «βόρεια» πόλη.

Στην ανάλυση που ακολουθεί χρησιμοποιήσαμε ως συνοπτικό δείκτη του αποτελέσματος μόνο το «μέσο κέντρο βάρους» και όχι και την «*standard deviational ellipse*»². Οι συντεταγμένες του μέσου κέντρου βάρους είναι προφανώς:

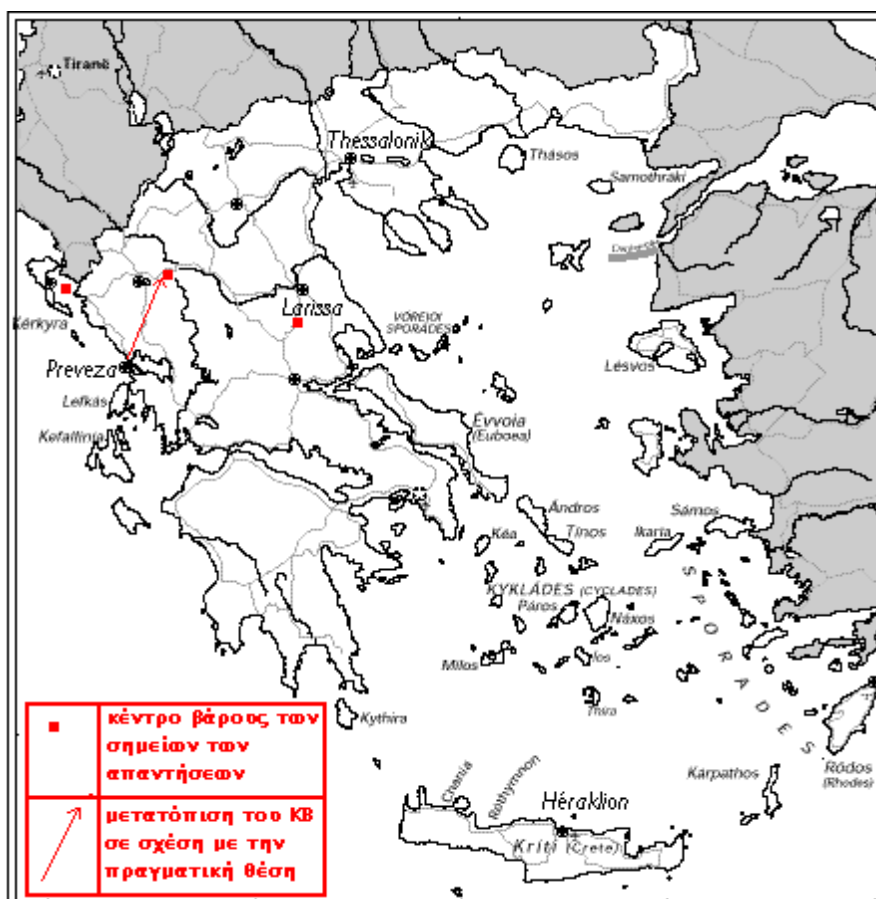
$$X_c = \sum x_i/N \quad \text{και} \quad Y_c = \sum y_i/N \quad (i = 1, 2, \dots, N \text{ και } N = \text{το πλήθος των σημείων})$$

¹ Πρόκειται για 10 μαθητές 3^{ης} γυμνασίου, του Γυμνασίου Αγίου Δημητρίου Αττικής (Μπραχαμίου), 10 μαθητές 2^{ης} λυκείου, του 8^{ου} Λυκείου Πατρών και 10 μαθητές 3^{ης} γυμνασίου, του Γυμνασίου Καισαριανής. Το ερωτηματολόγιο δόθηκε τον Ιανουάριο 1966.

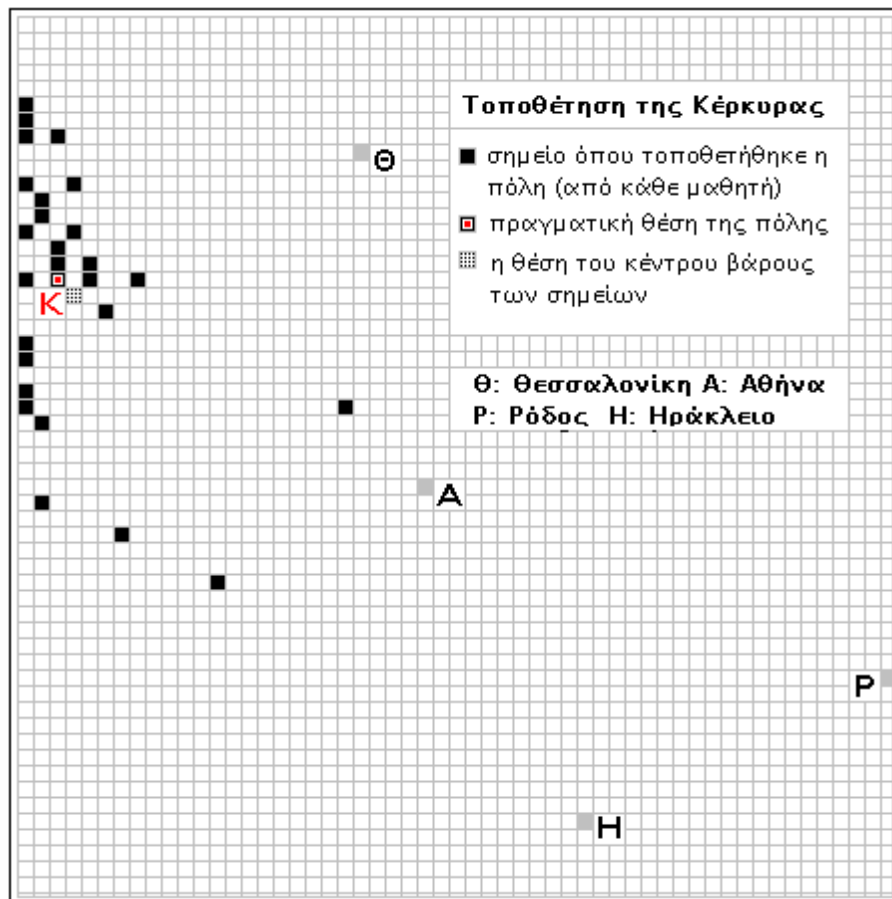
² Βλέπε σχετικά: (1) David Ebdon, *Statistics in Geography*, Blackwell, 1985, pp. 128-141.

Εικόνα 1. Το τετραγωνισμένο χαρτί που δόθηκε στους μαθητές (σε σμίκρυνση). **Θ:** Θεσσαλονίκη, **Α:** Αθήνα, **Ρ:** Ρόδος **Η:** Ηράκλειο. Έχει παραλειφθεί η θέση του Βόλου

Εικόνα 2. Χάρτης της Ελλάδας. Φαίνονται οι χαρτογραφημένες θέσεις των πόλεων Κέρκυρα, Πρέβεζα και Λάρισα. Καθώς και οι θέσεις που προέκυψαν ως μέσοι όροι των συντεταγμένων των δοθέντων σημείων. Είναι φανερή η μετατόπιση της Πρέβεζας

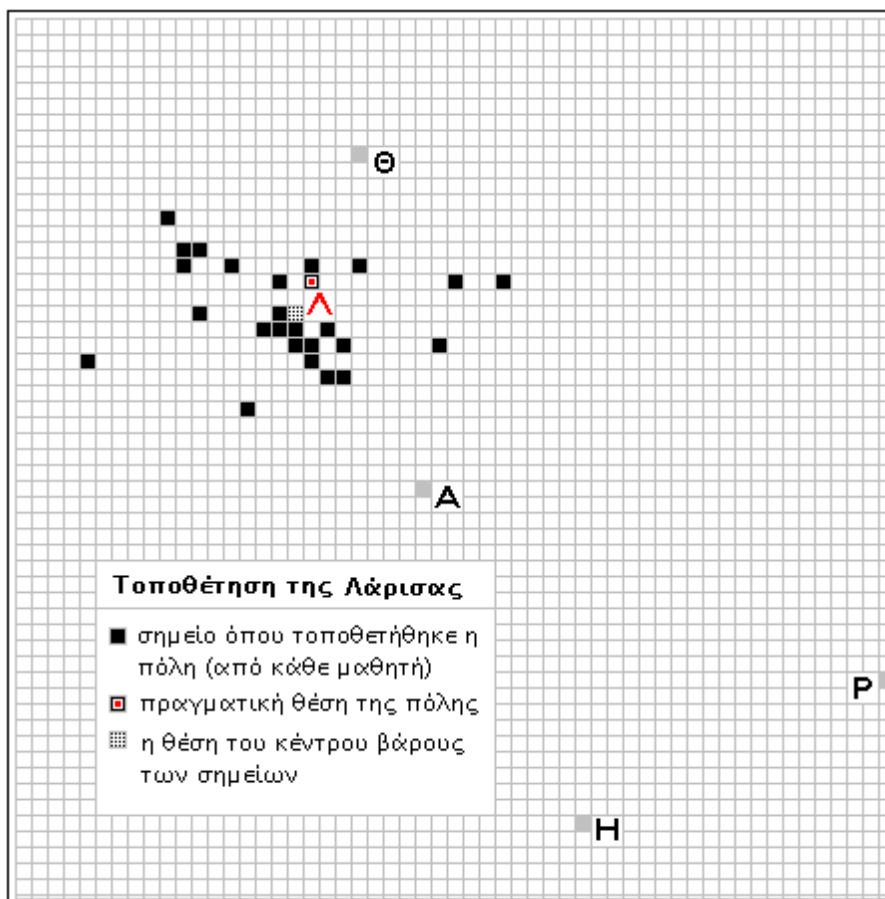
Εικόνα 3. Κατανομή των (27) σημείων για τη θέση της πόλης της Κέρκυρας

Πιο συγκεκριμένα η κατανομή των επιλεγέντων σημείων είναι αυτή που δείχνουν οι εικόνες 3, 4, και 5. Μας δίνεται η ευκαιρία να μελετήσουμε, πέρα από την τοποθέτηση της Πρέβεζας, την τοποθέτηση και των άλλων δύο πόλεων, ώστε να κάνουμε και τις σχετικές συγκρίσεις.

Στην ανωτέρω εικόνα 3 είναι φανερή η κατανομή των επιλεγέντων σημείων, όπου γίνεται αντιληπτό ότι τα περισσότερα σημεία, παρά τη μεγάλη διασπορά τους, συσσωρεύονται πάνω σε ένα άξονα Βορρά-Νότου. Αυτό εκφράζει το γεγονός ότι η δεδομένη περιβάλλουσα μορφής ορθογωνίου αποτελούσε με τη δυτικότερη πλευρά της όριο του ελληνικού χαρτογραφούμενου εδάφους άρα πρόδιδε και το γεωγραφικό μήκος της Κέρκυρας.

Μια σημαντική παρατήρηση που μπορεί να γίνει είναι και η εξής: Μολονότι η Κέρκυρα αποτελεί βορειότατο σημείο του ελληνικού εδάφους, σε σχέση μόνο με την Ήπειρο, απέναντι της οποίας κείται, τα περισσότερα επιλεγέντα σημεία τοποθετούν την Κέρκυρα σε πολύ μεγαλύτερα γεωγραφικά πλάτη. Και μάλιστα βορειότερα και από τη Θεσσαλονίκη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι τα βόρεια ελληνικά σύνορα, όπως καθορίζονται στην Μακεδονία και τη Θράκη, θεωρούνται ως κείμενα επί παραλλήλου κύκλου της υδρογείου, οπότε η Κέρκυρα ως σχετικά βόρεια ευθυγραμμίζεται με τη Θεσσαλονίκη που πράγματι είναι βόρεια. Επιπλέον, ο μακρόστενος χαρακτήρας της Κέρκυρας ως νησιού, συντελεί στην προς Βορρά μετακίνηση της θέσης της πόλης της Κέρκυρας.

Ενδιαφέρουσα είναι, πάντως, επίσης η παρατήρηση ότι, τελικά, το σημείο που προκύπτει από το μέσο όρο των τετμημένων και το μέσο όρο των τεταγμένων συμπίπτει σχεδόν με την πραγματική θέση της Κέρκυρας.

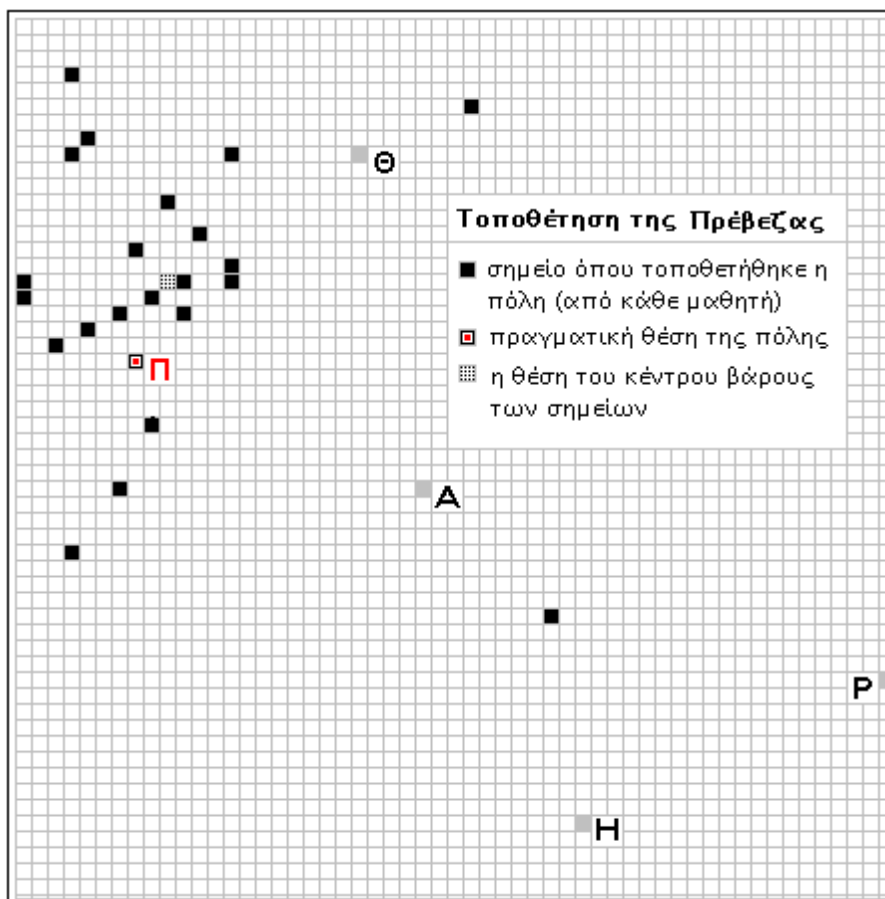
Εικόνα 4. Κατανομή των (26) σημείων για τη θέση της πόλης της Λάρισας

Ανάλογες επισημάνσεις μπορούν να γίνουν και για την εικόνα 4, στην οποία φαίνονται οι θέσεις που επιλέγηκαν για την πόλη της Λάρισας.

Είναι χαρακτηριστικό εδώ ότι πολυάριθμα σημεία υλοποιούν μια ευθεία «Ανατολή-Δύση», που κείται λίγο βορειότερα από την πραγματική θέση της Λάρισας και αποτελεί, εκ μέρους των μαθητών, κατά κάποιο τρόπο, ένα είδος «βορείου ορίου», για την πραγματική θέση της Λάρισας. Ωστόσο τα περισσότερα σημεία κείνται πιο νότια από την πραγματική θέση της θεσσαλικής αυτής πόλης, πράγμα που φανερώνει ότι θεωρείται νοτιότερη ή πλησιέστερη στην Αθήνα.

Είναι ενδιαφέρον να σημειωθεί και εδώ ότι η μέση τιμή των συντεταγμένων των θέσεων των σημείων δεν απέχει πολύ από την πραγματική θέση της Λάρισας στο χάρτη.

Ερχόμενοι τώρα στην εικόνα 5, με την οποία αποδόθηκαν τα σημεία πιθανών θέσεων της Πρέβεζας, επισημαίνουμε πολυάριθμες διαφορές σε σχέση με τις δύο άλλες πόλεις.

Εικόνα 5. Κατανομή των (24) σημείων για τη θέση της πόλης της Πρέβεζας

- Τα περισσότερα σημεία τοποθετούνται βορειότερα από την πραγματική θέση της Πρέβεζας.
- Η διασπορά, που δεν ελέγξαμε ποσοτικά, φαίνεται στην περίπτωση της Πρέβεζας μεγαλύτερη από όσο για τις άλλες πόλεις. Εξάλλου απάντηση δίνουν 24 από τους τριάντα ερωτώμενους.
- Υπάρχει μια τάση αντιμετώπισης της θέσης της πόλης ως «δυτικής», αλλά υπερνικάται από τις δύο αποκλίνουσες ανατολικότερες θέσεις που επέλεξαν δυο μαθητές.
- Η θέση της πόλης μεταφέρεται, κατά μέσο όρο, στη θέση της ηπειρωτικής πρωτεύουσας, που είναι η πόλη των Ιωαννίνων.
- Η θέση της πόλης εκδιώκεται από τη θάλασσα, στην οποία αντικειμενικά και ψυχολογικά (για τους ίδιους τους κατοίκους της) ανήκει.
- Τελικά, όπως παρατηρούμε και από το χάρτη της εικόνας 2, η Πρέβεζα, ενώ είναι νοτιότερη και από την Κέρκυρα και από τη Λάρισα τοποθετείται στη βορειότερη θέση.

Μια σύντομη ερμηνεία των ανωτέρω μπορεί να είναι η εξής ή, τουλάχιστον, να περιλαμβάνει και τα ακόλουθα στοιχεία:

Η Πρέβεζα (1) είναι σχετικά μικρή πόλη και συνεπώς είναι λιγότερο γνωστή από όσο η Κέρκυρα και η Λάρισα και (2) δεν έχει χαρτογραφικά σημεία στήριξης όπως η Κέρκυρα προς Δυσμάς και η Λάρισα στο άξονα Αθήνα-Θεσσαλονίκη. Αυτό δικαιολογεί την, ενδεχόμενη, μεγαλύτερη διασπορά των σημείων των επιλογών των μαθητών και μάλιστα την καθιστά αναμενόμενη. Εξηγεί επίσης το γεγονός ότι απαντήσεις δόθηκαν μόνο από 24 μόνο μαθητές, ενώ είχαμε 26 για τη Λάρισα και 27 για την Κέρκυρα.

Η Πρέβεζα, για τους ξένους, «είναι μια πόλη της Ηπείρου». Μολονότι δεν μοιράζεται με τις άλλες περιοχές τα χαρακτηριστικά της Ηπείρου (όπως ο ορεινός και ο βόρειος χαρακτήρας), τοποθετείται περισσότερο στη «γενική» θέση της Ηπείρου παρά σε μια «ειδική» θέση της

Πρέβεζας. Η «γενική» θέση της Ηπείρου περιλαμβάνει οπωσδήποτε και την έννοια «μεγάλη απόσταση» από την Αθήνα. Ακόμα, αν ληφθεί υπόψη ότι πολλές φορές η Ήπειρος, ως έννοια, ταυτίζεται με την πρωτεύουσά της, δηλαδή την πόλη των Ιωαννίνων, εξηγείται και η τάση των μαθητών να τοποθετήσουν και την Πρέβεζα βορειότερα. Και, μάλιστα, κατά μέσο όρο, στη γεωγραφική θέση των Ιωαννίνων.

Η Πρέβεζα ως βόρεια πόλη - Τίνος «Βορρά»;

Δεν θεωρήσαμε σκόπιμο να επιμείνουμε στη λεπτομερή ανάλυση της έννοιας του «βόρειου χαρακτήρα» που χρησιμοποιήσαμε έως εδώ. Ωστόσο χρειάζεται να πάρουμε μια θέση. Για μια μεσογειακή χώρα, όπως η Ελλάδα, η έννοια του «βόρειου χαρακτήρα» εκτός από το σχετικό γεωγραφικό-χαρτογραφικό περιεχόμενο έχει και κάποιο απόλυτο περιεχόμενο. Αυτό συνδέεται, κατά τη γνώμη μας, (1) με το ηπειρωτικό κλίμα των περιοχών που είναι απομακρυσμένες από τις ακτές και τη θάλασσα, (2) με τις χαμηλότερες μέσες ετήσιες θερμοκρασίες, (3) με τις μεγαλύτερες βροχοπτώσεις και, ψυχολογικά, (4) με τις μεγάλες αποστάσεις από την Αθήνα με κατεύθυνση «προς τα πάνω» και (5) με τη θέση σε σχέση με τα χερσαία σύνορα. Η Πρέβεζα παρουσιάζει γενικά, τα χαρακτηριστικά (3) και (4), όχι όμως τα (1) και (2). Εξάλλου, σχετικά με το στοιχείο (5), η Πρέβεζα, ως πόλη της Ηπείρου, μετέχει στο «γεωπολιτικό Βορρά» που συγκροτούν τα σύνορα, όπως μάλιστα έγινε αυτός αισθητός στις μεταπολεμικές δεκαετίες. Αυτός ο «γεωπολιτικός Βορράς» συνδέθηκε κατά ενιαίο τρόπο - ελληνικά σύνορα με Αλβανία, Γιουγκοσλαβία και Βουλγαρία - με την αντιπαράθεση της Δύσης με τον ανατολικό συνασπισμό. Ας σημειώσουμε ότι η τόσο διαδεδομένη, τα τελευταία χρόνια, έννοια της «Βορείου Ηπείρου», για μερικά εδάφη και για τον ελληνικό πληθυσμό της (Νότιας) Αλβανίας, φέρνει λεκτικά κοντά *Βορρά* και *Ήπειρο*.

Οπωσδήποτε, έστω και ακαθόριστη ή ατελώς καθορισμένη, η έννοια του «ελληνικού Βορρά» είναι αναμφισβήτητη υπαρκτή και, μάλιστα, όχι μόνο για τη Μακεδονία και τη Θράκη, που ως περιφέρειες βρέθηκαν στις αλληλοδιάδοχες μορφές του τίτλου «Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης» που πρώτα ήταν «Υπουργείο Βορείου Ελλάδος». Έδρα του είναι η Θεσσαλονίκη, εκεί όπου εκδίδεται και η εφημερίδα «Ελληνικός Βορράς». Προσεγγίζοντας το έργο του λογοτέχνη Δημήτρη Χατζή ο κριτικός Βαγγέλης Χατζηβασιλείου δεν δυσκολεύεται να γράψει - για το χώρο των Ιωαννίνων όπου, ως γνωστό, τοποθετείται η δράση των ηρώων στο «Τέλος της μικρής μας πόλης» - ότι «τα [διηγήματα] κινούνται [...] γύρω από [...] τη σκηνή μιας μικρής επαρχιακής πόλης του ελληνικού Βορρά³».

Τελευταίο: Το θέμα του «ελληνικού Βορρά» έχει πάντα κάποια ιδιαιτερότητα που απηχεί και η ιδιαίτερη καθαρευουσιάνικη γραμματική κλίση στην οποία φαίνεται ότι ανήκει η έκφραση «Βορείου Ελλάδος» και όχι «Βόρειας Ελλάδας». Σαν να πρόκειται για βεβήλωση αν η κανονική κλίση εφαρμοστεί και στον ελληνικό Βορρά

Αντίληψη της ιστορίας της Πρέβεζας και της περιοχής της

Θα επιχειρήσουμε στο μέρος αυτό να προσεγγίσουμε τις αντιλήψεις που έχουν οι έλληνες μαθητές για τον ιστορικό χώρο της Πρέβεζας και της περιοχής της.

Σε 419 μαθητές διαφόρων γυμνασίων και λυκείων της χώρας (1996) διανεμήθηκε ερωτηματολόγιο στο οποίο περιλαμβάνονταν και μια ερώτηση ιστορικού περιεχομένου. Η ερώτηση και συγκεκριμένα το μέρος της που αφορά το ζήτημά μας έχει ως εξής:

«Στη φωτογραφία (Εικόνα 6) εικονίζονται οι βράχοι από όπου έπεσαν οι Σουλιώτισσες και το σχετικό μνημείο.

³ Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, Η κοινωνική τυπολογία ενός ορκισμένου ρεαλιστή, στην *Ελευθεροτυπία/Βιβλιοθήκη*, 17 Μαρτίου 2000, σελ. 16.

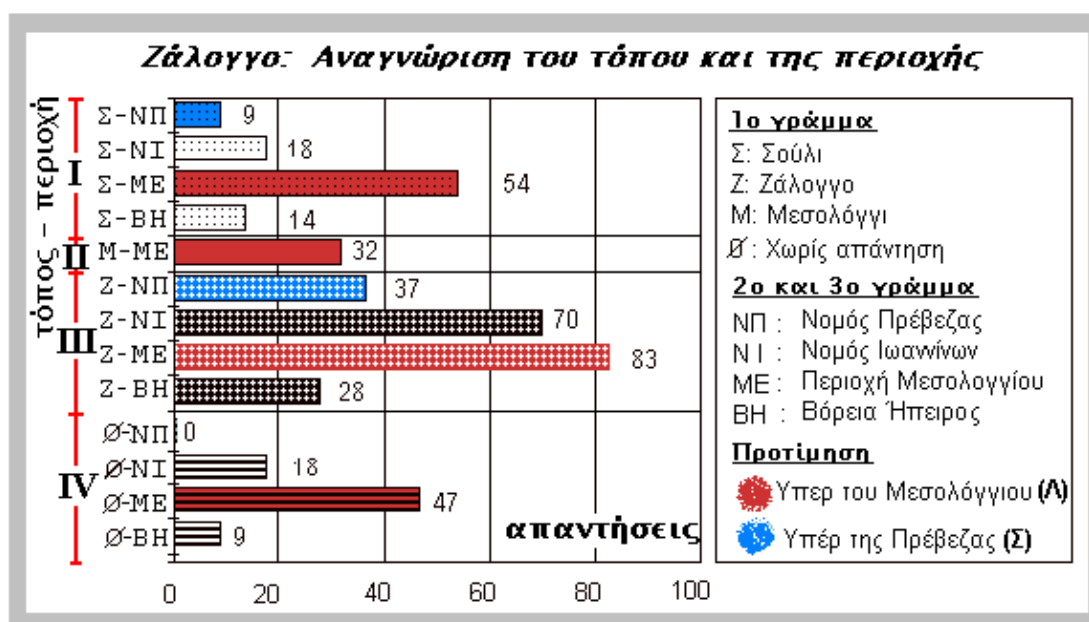
Εικόνα 6. Το μνημείο των Σουλιωτισσών στο βράχο του Ζαλόγγου

- 1) Γράψτε πώς λέγεται το μέρος που εικονίζεται: _____ [Ζάλογγο]
- 2) Σε ποια περιοχή βρίσκεται το μνημείο; Βάλτε ένα σταυρό μπροστά από αυτό που νομίζετε σωστό:
[2.1.]	☐ Βόρειος Ήπειρος
[2.2.]	☐ Νομός Ιωαννίνων
[2.3.]	☒ Νομός Πρέβεζας
[2.4.]	☐ Περιοχή «Μεσολογγίου».

[Έχουμε υποδείξει τις αναμενόμενες σωστές απαντήσεις].

Από τους μαθητές που έλαβαν μέρος στη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου αναμενόταν να θυμηθούν από το μάθημα της Ιστορίας τα εξής:

Το 1803, μετά από συνθήκη με τον Αλή Πασά των Ιωαννίνων, οι Σουλιώτες εγκατέλειπαν το ιστορικό χωριό τους Σούλι. Μία από τις ομάδες κατευθυνόταν προς την Πάργα, (πόλη του σημερινού Νομού Πρέβεζας και γνωστό θέρετρο) την οποία κατείχαν οι Ρώσοι. Στην περιοχή του Ζαλόγγου, σε απόσταση δέκα χιλιομέτρων από Πρέβεζα, όπου η ομάδα παρέμεινε για να αναπαυθεί, υπέστη επίθεση από στρατιωτική μονάδα του Αλή Πασά. Κατά την παράδοση 57 γυναίκες οι οποίες δεν επιθυμούσαν να αιχμαλωτιστούν από τους διώκτες τους, δείχνοντας μεγάλο θάρρος, προτίμησαν να πέσουν χορεύοντας, η μία μετά την άλλη, στο εικονιζόμενο βάραθρο. Ο γλύπτης Γιώργος Ζογγολόπουλος απέδωσε τη σκηνή του περίφημου «Χορού του Ζαλόγγου», με το σύμπλεγμα των γυναικών που παριστά το μνημείο, και με μορφές που έχουν διαφορετικό όγκο ανάλογα με την εγγύτητα από το χείλος του γκρεμού.

Εικόνα 7. Αποτελέσματα των απαντήσεων των μαθητών σε σχέση με τη θέση του Ζαλόγγου και την περιοχή στην οποία βρίσκεται

Είναι ενδεχόμενο ότι ο μέσος μαθητής που έχει προφανώς ξεχάσει τις λεπτομέρειες και τις σωστές απαντήσεις (Ζάλογγο-Πρέβεζα), μπορεί να κάνει σύγχυση με άλλα τοπωνύμια. Κάτι τέτοιο είναι, μάλιστα, ιδιαίτερα πιθανό εάν (1) του προταθούν τα άλλα τοπωνύμια ως πιθανές απαντήσεις, (2) εάν αυτά είναι περισσότερο σημαντικά και (3) εάν στη διδασκαλία της Ιστορίας δεν δίνεται η απαραίτητη προσοχή στις γεωγραφικές πτυχές.

Κατά την εκπόνηση του κειμένου της ερώτησης «1)», θεωρήσαμε ότι το τοπωνύμιο του Ζαλόγγου είναι αρκετά γνωστό και δεν θελήσαμε να παρεμβάλουμε περισσότερες πιθανές απαντήσεις, καθιστώντας το «ερώτηση πολλαπλής επιλογής». Άλλωστε η φυσιολογική σχέση ενός ατόμου με ένα τοπωνύμιο δεν είναι σχέση «πολλαπλής επιλογής», όπως γίνεται στις μοντέρνες εξετάσεις, αλλά μάλλον σχέση κατ'ευθείαν ανάκλησης από μνήμης.

Τη δεύτερη ερώτηση, «2)», όπου χρειάζεται να αναδειχθεί το όνομα μιας μικρής πόλης, της Πρέβεζας, από την οποία λαμβάνει το όνομά του ο Νομός Πρέβεζας, χρειάστηκε να θέσουμε σε δοκιμασία το σωστό, που είναι «Πρέβεζα/Νομός Πρέβεζας» με τη βοήθεια εξίσου πιθανών απαντήσεων. Οι τρεις υπόλοιπες απαντήσεις που παρέχονται ως πιθανές, έχουν τα εξής χαρακτηριστικά: (1) Η Βόρειος Ήπειρος, που είναι γεωγραφικά η Νότια Αλβανία, συνδέεται λογικά με τον «Τουρκαλβανό» Αλή Πασά. Εξάλλου ως χώρος ελληνικού αλυτρωτισμού έχει πιθανότητες να συνδέεται με την ιστορική θυσία των Σουλιωτισσών. (2) Ο Νομός Ιωαννίνων, που αποτελεί μια γεωγραφική λέξη-κλειδί για την Ήπειρο, μολονότι δεν έχει ιδιαίτερη ιστορική προβολή στα σχολικά βιβλία, αποτελεί γενική παραπομπή για την ιστορία της περιοχής κατά την εποχή εκείνη. Ήταν, εξάλλου, η έδρα του Αλή Πασά. (3) Τέλος, η εκδοχή της «Περιοχής του Μεσολογγίου», η οποία σκοπίμως δεν αναφέρθηκε ως «Νομός Αιτωλοακαρνανίας» που θα εξαφάνιζε το τοπωνύμιο «Μεσολόγγι», εκφράζει προφανώς μια ιδιαίτερη λειτουργία, στο συμβολικό επίπεδο του «ηρωικού». Είναι ενδεχόμενο για έναν ηρωισμό να έχει λάβει χώρα στην περιοχή της ηρωικής πόλης του Μεσολογγίου. Εδώ θελήσαμε, πράγματι, να επαληθεύσουμε μια υπόθεσή μας σύμφωνα με την οποία «ένας τόπος ηρωικός να μπορεί να κρύψει έναν άλλο».

Όταν ένας ηρωικός τόπος κρύβει έναν άλλον

Ας περάσουμε τώρα σε ανάλυση των αποτελεσμάτων των απαντήσεων.

Όπως παρατηρούμε στην εικόνα 7 όπου αποδίδονται τα αποτελέσματα των απαντήσεων των μαθητών σε σχέση με τη θέση του Ζαλόγγου και την περιοχή στην οποία βρίσκεται, μπορούν να διακριθούν τέσσερις διαφορετικές κατηγορίες:

- 1) Στην πρώτη κατηγορία (I) ανήκουν οι ερωτώμενοι οι οποίοι έκριναν ότι το μέρος που εικονίζεται, από όπου έπεσαν οι Σουλιώτισσες και όπου ανεγέρθηκε το μνημείο είναι του Σούλι. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις ομάδες Σ-ΝΠ, Σ-ΝΙ, Σ-ΜΕ και Σ-ΒΗ, ανάλογα με την περιοχή που κατά τη γνώμη των ερωτώμενων βρίσκεται το μνημείο. Οι μαθητές αυτοί αγνοούν το Ζάλογγο και εκτιμούν, κατά πλειοψηφία, ότι το Σούλι ανήκει στην «περιοχή του Μεσολογγίου» και οπωσδήποτε όχι στην περιοχή της Πρέβεζας. Η εκδοχή της Πρέβεζας (9 απαντήσεις) είναι κι εδώ όπως, άλλωστε, και στις επόμενες περιπτώσεις η λιγότερο δημοφιλής.
- 2) Στη δεύτερη κατηγορία (II) ανήκουν αυτοί που θεωρούν ότι οι βράχοι του Ζαλόγγου αποτελούν στοιχείο του φυσικού περιβάλλοντος του Μεσολογγίου, οπότε προφανώς εντάσσονται στην περιοχή του Μεσολογγίου (απάντηση Μ-ΜΕ). Χαρακτηριστικό για την κατηγορία αυτή είναι το γεγονός ότι στις απαντήσεις δεν υπάρχουν άλλες περιοχές που να θεωρούνται ότι συγκεντρώνουν και τα δύο χαρακτηριστικά «τόπου/περιοχής» όπου έλαβε χώρα το θρυλούμενο γεγονός.
- 3) Στην τρίτη κατηγορία (III) ανήκουν οι ερωτώμενοι οι οποίοι γνώριζαν το Ζάλογγο ως μέρος όπου έλαβε χώρα το θρυλούμενο γεγονός. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις τέσσερις ομάδες Ζ-ΝΠ, Ζ-ΝΙ, Ζ-ΜΕ και Ζ-ΒΗ, ανάλογα με την περιοχή της Ελλάδας (και της Αλβανίας) στην οποία οι ερωτώμενοι εντάσσουν το Ζάλογγο. Και στην κατηγορία αυτή η ομάδα του Μεσολογγίου είναι η πολυαριθμότερη. Η ομάδα της Πρέβεζας περιλαμβάνει μόνο 37 άτομα δηλαδή 8,43% του συνόλου του δείγματος και αποτελεί το μικρό σύνολο των ερωτηθέντων που γνωρίζουν το όνομα του τόπου στον οποίο βρίσκεται το μνημείο καθώς και το όνομα της περιοχής στην οποία αυτό πραγματικά βρίσκεται.
- 4) Χαρακτηριστική είναι και η τέταρτη κατηγορία απαντήσεων. Περιλαμβάνει τις κατηγορίες ∅-ΝΠ ∅-ΝΙ ∅-ΜΕ και ∅-ΒΗ. Τα αντίστοιχα άτομα δεν αναφέρουν κανένα (∅) τοπωνύμιο που να αντιστοιχεί στον τόπο του μνημείου. Ωστόσο 1) με αρκετή βεβαιότητα (47 στους 74) προβάλλεται το Μεσολόγγι ως περιοχή στην οποία ανήκει το άγνωστο μνημείο, 2) με μικρότερη βεβαιότητα αναφέρονται τα Ιωάννινα (18 στους 74) και, τέλος, 3) από 9 άτομα αναφέρεται και η Βόρειος Ήπειρος. Η πραγματική απάντηση που είναι η Πρέβεζα, για το άγνωστο -έστω- μνημείο, δεν τιμάται με καμία απάντηση! Η αληθινή γνώση εξαιρείται ως απάντηση.

Στο σύνολό του, το ζήτημα με το οποίο καταπιανόμαστε εδώ επιδέχεται πολλές προσεγγίσεις. Μία πάντως από τις προσεγγίσεις είναι βέβαιο ότι δεν είναι εκείνη σύμφωνα με την οποία οι ερωτώμενοι θα μπορούσαν να επικριθούν για έλλειμμα γνώσεων ιστορίας-γεωγραφίας.

Όπως παρατηρούμε, οι απαντήσεις έχουν μια χαρακτηριστική συμμετρία: Σε κάθε μία από τις τέσσερις κατηγορίες,

- πρώτο έρχεται πάντα το Μεσολόγγι με τις περισσότερες απαντήσεις,
- στη δεύτερη θέση έρχονται πάντα τα Ιωάννινα,
- στην τρίτη θέση η Βόρειος Ήπειρος (στις δυο περιπτώσεις), και
- τέταρτη (στις δυο περιπτώσεις) έρχεται η σωστή απάντηση, που συμπτωματικά εδώ ήταν το τοπωνύμιο της μικρής πόλης Πρέβεζας.

Η κατάταξη έχει ένα σαφές περιεχόμενο. Ας πάρουμε, για παράδειγμα, τις σωστές ως προς το Ζάλογγο ερωτήσεις (Ζ-ΝΠ, Ζ-ΝΙ, Ζ-ΜΕ και Ζ-ΒΗ του ραβδογράμματος). Δεκάδες παιδιά, τα μισά, γνωρίζουν το μέρος όπου θυσιάστηκαν οι Σουλιώτισσες. Το πλαίσιο όμως μέσα στο οποίο διδάχτηκαν το συγκεκριμένο ζήτημα ή άκουσαν γι'αυτό δεν τους επέτρεψε να το συνδέσουν με το χώρο αλλά με άλλα ζητήματα. Αυτά είναι, με γεωμετρική ακρίβεια: (1) η ηρωική ιδεολογία και οι χωρικές αισθητοποιήσεις της (Μεσολόγγι), (2) η μεγάλη ή η κεντρική πόλη (Ιωάννινα), και (3) ο γεωπολιτικά ιδιάζων χώρος της Νότιας Αλβανίας. Είναι πιθανό ότι μια αναλυτικότερη ιστορική και γεωγραφική εξέταση των περιφερειών και των πόλεων της Ελλάδας που θα γινόταν σε μεγαλύτερες τάξεις, δεν θα άφηνε τόσο εκτεθειμένα τα παιδιά, ούτε και τις μικρότερες πόλεις, όταν πρόκειται για ερωτηματολόγια του τύπου αυτού. Το όλο ζήτημα μας οδηγεί να πιστέψουμε ότι οριακά βρισκόμαστε απέναντι σε συνθήκες μιας διαταραχής των πνευματικών λειτουργιών των μαθητών/μαθητριών παρόμοιες με εκείνες που αναφέρονται, για παράδειγμα, από τους ειδικούς της μελέτης της παιδαγωγικής των φυλετικών σχέσεων. Είναι γνωστό ότι σε μια περίπτωση, οι μαθητές που

έλαβαν μέρος σε ένα πείραμα ψυχολογίας απάντησαν ότι το χρώμα του δέρματος ενός τεμπέλικου κινεζόπουλου που το έλεγαν Αλαντίν ήταν μαύρο, επειδή ακριβώς δεν ήταν εργατικό παιδί. Εξάλλου, σε μια άλλη περίπτωση – πρόκειται για το περίφημο πείραμα των Allport και Postman – το άτομο που κρατούσε το μεγάλο ανοιχτό ξυράφι κουρείου (εικόνα 8) μπροστά σε ανύποπτους καθισμένους ανθρώπους θεωρήθηκε ότι ήταν ο μαύρος της σκηνής επειδή έκανε κάτι κακό. Ωστόσο η φωτογραφία απεικόνιζε έναν λευκό!⁴.

Εικόνα 8. Όταν έγινε περιγραφή της σκηνής που απεικονίζεται εδώ, εκ μέρους των υποκειμένων του πειράματος των Allport και Postman, αναφέρθηκε ότι το άτομο που κρατούσε το μεγάλο ανοιχτό ξυράφι κουρείου ήταν ο μαύρος και όχι ο λευκός

Μια άλλη παρατήρηση πρέπει οπωσδήποτε να γίνει και για το τρόπο με τον οποίον συντάχθηκαν οι δύο ερωτήσεις. Η ασυμμετρία που εισήχθη με τη διατύπωση «*Περιοχή του Μεσολογγίου*», αναγνωρίζουμε ότι πόλωσε σε κάποιο βαθμό τις απαντήσεις κατευθύνοντάς τις προς την αναμφισβήτητη σημαντική γεω-ιστορική έννοια που αποτελεί το Μεσολόγγι. Είναι βέβαιο ότι ένα ανοιχτό θέμα «τύπου δοκιμίου» στο οποίο θα χρειαζόταν να αναπτυχθεί το σχετικό ζήτημα δεν θα πόλωνε με τον τρόπο αυτό τις απαντήσεις. Αναφερόμαστε στο ζήτημα της μορφής του ερωτήματος επειδή είναι πρόσφατη (1997-98) στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα η γενικευμένη εισαγωγή των αντικειμενικών μορφών εξέτασης με ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής, ταίριασμα όμοιων εννοιών κ.λπ.

Τελικό συμπέρασμα είναι ότι μια μικρή πόλη σαν την Πρέβεζα καθώς και η περιοχή της μπορούν να έχουν ιστορία αλλά δεν είναι βέβαιο ότι οι διδακτικές ταξινομήσεις του σχολείου θα επιτρέπουν την ανάδειξή της. Ο δρόμος μένει ανοιχτός για μια πολυκλαδική γεωγραφία της πόλης. Είναι, εν προκειμένω, σαφείς οι θέσεις της Μαρίας Βαϊνά: «*Ομολογουμένως δεν επαρκεί η διαπραγμάτευση του θέματος «πόλη» μονάχα από την αυστηρά ιστορική σκοπιά. Η κοινωνική, η οικονομική, αλλά και η γεωγραφική προοπτική συμβάλλουν στη διαμόρφωση μιας κατά το δυνατόν πληρέστερης εικόνας της πόλης*⁵».

Τελευταίο: Το *Μεσολόγγι* γράφεται πάντα και χωρίς εξαίρεση με την απόλυτα ελληνική και εξευγενισμένη γραφή **γγ** που αποδίδει τον φθόγγο /g/ ενώ το *Ζάλογο* αποδίδεται συχνότατα με **γκ**⁶, που χρησιμοποιείται συνήθως για την μεταγραφή των ξένων λέξεων. Ο νέος Δήμος Ζαλόγγου, στο Νομό Πρέβεζας, χρησιμοποιεί τη γραφή με γγ.

⁴ Βλ. Michael Bantou, *Sociologie des relations raciales*, Payot, Paris, 1971, p.321 και J. Mathieu [Collection dirigée par:], *Initiation aux faits économiques et sociaux*, Fernand Nathan, 1969, t. II, p. 78, 80

⁵ Μαρία Βαϊνά, *Θεωρητικό πλαίσιο διδακτικής της τοπικής ιστορίας για τον εικοστό πρώτο αιώνα*, Gutenberg, 1997, σελ. 98

⁶ Βλ. Γιώργου Μπαμπινιώτη, *Λεξικό της Νεας Ελληνικής Γλώσσας*, 1997

Συμπεράσματα

Προσεγγίσαμε εδώ την αντίληψη που έχουν οι μαθητές γυμνασίων και λυκείων για (1) τη θέση της Πρέβεζας στο χάρτη και στον ελληνικό χώρο και (2) την αντίληψή τους για την ιστορία της Πρέβεζας και της περιοχής της.

Εντάξαμε το ζήτημα σε ένα πλαίσιο που κάθε φορά περιλάμβανε και άλλες γνωστότερες και μεγαλύτερες πόλεις, πράγμα που μας επέτρεψε να έχουμε μια σχετική και όχι απόλυτη εικόνα. Ωστόσο αυτό δεν μας εμπόδισε να αντιληφθούμε ότι η γνώση των αντικειμενικών στοιχείων που αφορούν την πόλη της Πρέβεζας είναι περιορισμένη. Κυρίως, πρέπει να επισημανθεί ότι η Πρέβεζα γίνεται αντιληπτή ως μία έννοια, που είναι ανεξάρτητη από το γεωγραφικό περιεχόμενό της Πρέβεζας ως πόλης, περιοχής και παρελθόντος. Ποικίλοι μηχανισμοί, που το Σχολείο δεν φαίνεται ικανό να καταπολεμήσει – αν μάλιστα δεν τους συντηρεί – αλλοιώνουν στο πνεύμα των μαθητών τα στοιχεία που συγκροτούν την πραγματικότητα για χώρους και εποχές που συνδέονται με τις ελληνικές πόλεις.

Είναι βέβαιο ότι ανάλογα πράγματα θα συμβαίνουν και για την αντίληψη πολλών άλλων ελληνικών και ξένων πόλεων. Πρέπει ιδιαίτερα, μάλιστα, να υπογραμμιστεί ότι τα άλλα μαθήματα του σχολείου, όπως για παράδειγμα η Ιστορία, η οποία υποτίθεται ότι αναγκαστικά τοποθετεί στο χώρο το ιστοριογραφικό της περιεχόμενο το οποίο διδάσκει, όχι μόνο δεν διδάσκει με ακρίβεια για το χώρο, αλλά αντίθετα διαστρεβλώνει την αντίληψη γι'αυτόν. Κατά την έννοια αυτή, είναι απαραίτητη η ενίσχυση της διδασκαλίας της γεωγραφίας μέσα στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα.

Ioannis Rentzos

**Perception of the Geohistorical Environment of Small Towns - Examples
from Preveza**

Certain small Greek towns, particularly those involved at a later stage (in the twentieth century) in the formation of the new Greek State have less 'history' than those which attained independence during the first wave of the revolution of 1821-1828. In addition, the names of these towns have come to acquire, rightly or wrongly, certain geographical and historical connotations.

Preveza, which is situated on the western mainland, is a case in point. The study sets out to establish whether, in the minds of schoolchildren, Preveza has a history of heroic deeds and is situated to the west or the north of the country.

This study, which is divided into two parts, seeks to analyse the impressions of pupils at lower secondary schools (12-14) and upper secondary schools (15-17) regarding Greek geography and history.

Firstly, about 30 pupils in the Athens area were asked to locate Corfu, Larissa and Preveza on a map already indicating the positions of Athens, Thessaloniki, Heraklion and Rhodes. Preveza proved much harder to locate correctly than either Corfu or Larissa.

Secondly, 419 pupils from several upper and lower secondary schools were asked to identify, name and locate the Zalogos monument situated about 20 kilometres north of Preveza in the Department of Preveza. Given the choice of several possible locations (departments of Ioannina and Preveza and the regions of Messolonghi and Northern Epirus (southern Albania)), few were able to complete the task correctly, most of them associating it with Messolonghi, which is famous for its heroes.

Hence, while the teaching of history and geography, seeks to cultivate in pupils a (very exaggerated) sense of pride in their country and in its heroism, it may, in certain cases, also result in a degree of confusion and inaccuracy with regard to the facts.